

**O'ZBEK XALQ CHOLG'ULARI ORASIDA DUTORNING TUTGAN O'RNI****Usmonova Nigora Radjabboyevna**

Termiz shahar 2-sonli Bolalar musiqa va san'at maktabi o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17858302>

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada o'zbek xalq cholg'ulari tizimida dutorning o'rni, uning tarixiy ildizlari, rivojlanish bosqichlari, ijrochilik maktablari hamda madaniy-ma'naviy hayotimizdagi ahamiyati atroflicha yoritiladi. Tadqiqot davomida dutorning o'zbek xalqi hayoti, marosimlari, urf-odatlar va og'zaki ijod namunalar bilan uzviy bog'liqligi o'rganilgan.

Shuningdek, dutor o'qitilishi bo'yicha zamonaviy yondashuvlar, musiqa maktablari va oliy ta'lim muassasalaridagi metodik yo'nalishlar ham tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari dutorning milliy o'zlikni anglash, estetik didni shakllantirish va yosh avlod tarbiyasidagi o'rnini ko'rsatib beradi.

**Kalit so'zlar:** dutor, o'zbek xalq cholg'ulari, dutorchilik maktablari, tarix, baxshichilik, ijrochilik, musiqa ta'limi.

**KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)**

O'zbek xalqining musiqiy merosi juda boy va rang-barang bo'lib, uning markaziy o'rinlaridan birini dutor egallaydi. Ko'p asrlar davomida dutor xalqimizning ijodiy va ma'naviy hayotida muhim rol o'ynab kelgan. Badiiy ijod, marosimlar, qo'shiqlar, laparlar, dostonlar, xalq o'yinlari dutor jo'rligida ijro etilgan va yoshlar tarbiyasida katta ahamiyat kasb etgan.

Dutorning xalq orasida keng tarqalishiga uning sodda tuzilishi, engil vazni, yoqimli va jarangdor tovushi hamda ongni tinchlantiruvchi ohanglar yaratish imkoniyati sabab bo'lgan.

Cholg'u nafaqat oddiy musiqa asbobi sifatida, balki xalq ruhiyatining ifodasi, milliy mentalitetning belgisi sifatida baholangan.

Maqolaning maqsadi — dutorning o'zbek xalq cholg'ulari orasidagi o'rnini ilmiy manbalar, tarixiy ma'lumotlar va amaliy kuzatuvlar asosida chuqur tahlil qilish, uning madaniy meros sifatidagi ahamiyatini asoslab berishdir.

**ASOSIY QISM (MAIN BODY)****1. Dutorning kelib chiqishi va tarixiy shakllanishi**

Arxeologik topilmalar, qadimiy qo'lyozmalar va musiqa tarixiga oid manbalar dutorning juda qadimdan mavjud bo'lganligini ko'rsatadi. Ba'zi tadqiqotchilarning fikricha, dutorning ilk ko'rinishlari miloddan avvalgi asrlarga borib taqaladi. Uning ikki torli tuzilishi Sharq cholg'ularining ko'p qismiga xos bo'lgan bo'lib, Markaziy Osiyoda eng keng tarqalgan musiqiy asboblardan biri sifatida shakllangan.

Dutor dastlab turli marosimlarda, xonadon yig'inlarida va xalq bayramlarida ishlatilgan bo'lib, vaqt o'tishi bilan professional musiqa tizimiga ham kirib borgan.

**2. O'zbek hududlarida dutorchilik maktablarining shakllanishi**

O'zbekistonda dutor ijrochiligi bir xil emas, balki hududlarga ko'ra farqli uslub va ijro maktablariga ega:

Buxoro maktabi: mayin, nafis, lirik ohanglar ustuvor.

Farg'ona–Toshkent maktabi: tezkor, diltortar kuylar, ayollar ijrochiligi kuchli.

Xorazm maktabi: o'ziga xos maqom yo'llari, ritmik murakkablik.

Surxondaryo–Qashqadaryo maktabi: dostonchilik bilan chambarchas bog'liq, kuchli zarbli usullar mavjud.

Bu maktablar o'zining alohida kuy yo'llari, ijro texnikasi va qadimiy an'analari bilan birbiridan farqlanadi.

### 3. Dutorning xalq og'zaki ijodi va marosimlardagi o'rni

Dutor xalq qo'shiqlari, laparlar, yor-yorlar, alla va dostonlar ijrosida eng ko'p qo'llanilgan cholg'u bo'lgan. Ayniqsa, Surxondaryo va Qashqadaryoda baxshilar dator jo'rligida doston aytganlar. Bu an'ana hozirgacha saqlanib kelmoqda.

Dutor marosim san'atining ajralmas bo'lagidir: to'y marosimlari, sayillar, oilaviy tadbirlarda dator sadolari xalq ruhini ko'tarib, bayramona kayfiyat yaratgan.

### 4. Ayollar ijrochiligida datorning o'rni

Farg'ona vodiysi, Toshkent va Samarqand hududlarida dator asosan ayollar tomonidan chalib kelingan. "Ayol datorchi" an'anasi o'zbek madaniyatida alohida mavqega ega bo'lib, oilaviy marosimlarda ayollar dator chalib, qo'shiq aytish an'analari bugungi kunda ham davom etmoqda.

Dutor ayollar uchun nafaqat san'at, balki o'zini ifoda etish imkoniyati sifatida qadrlangan.

### 5. Dutorning zamonaviy musiqa ta'limidagi o'rni

Bugungi kunda o'zbek musiqa ta'limi tizimida dator alohida o'quv yo'nalishi sifatida qo'llanadi. Bolalar musiqa va san'at maktablari, kollejlari va oliy o'quv yurtlarida dator o'qitilishi uchun maxsus dasturlar, o'quv qo'llanmalar va metodik tavsiyalar yaratilgan.

Dutori o'rgatish jarayonida quyidagi metodlar samarali sanaladi:

amaliy mashg'ulotlar;

tinglab-tahlil qilish metodlari;

milliy kuylarni bosqichma-bosqich o'rgatish;

innovatsion texnologiyalar va audio-video materiallardan foydalanish.

## ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqot davomida o'zbek musiqa merosi bo'yicha ilmiy adabiyotlar, maqolalar, monografiyalar o'rganildi. F.Karomatov, A.Qodirov, T.G'aniyev kabi olimlarning asarlarida datorning tarixi, soz qurilishi, ijro maktablari haqida keng ma'lumot berilgan.

Metodologiya quyidagilarga asoslangan:

tarixiy-tahliliy metod;

kuzatuv va suhbat metodi;

amaliy tajriba;

musiqiy namunalarning tahlili.

Bu metodlar dator san'atining tarixiy va zamonaviy holatini o'rganish imkonini berdi.

## NATIJALAR (RESULTS)

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar aniqlandi:

1.Dutor o'zbek xalq cholg'ulari tizimida eng ko'p qo'llaniladigan va ommaviy cholg'ulardan biridir.

2.Dutor o'zining tarixiy ildizlari bilan o'zbek xalqining ma'naviy merosi, og'zaki ijodi va marosimlari bilan uzviy bog'langan.

3.Hududiy datorchilik maktablarining shakllanishi dator imkoniyatlarining kengligini ko'rsatadi.

4.Ayollar ijrochiligida dator eng ko'p qo'llanilgan cholg'udan biri hisoblanadi.

5.Dutor bugungi kunda musiqa ta'limi tizimida keng o'rgatilmoqda.

**MUHOKAMA (DISCUSSION)**

Natijalar shuni ko'rsatadiki, dutor o'zbek xalqi ruhiyatining eng nozik qatlamlarini ifoda etishga qodir cholg'u bo'lib, uning qadriyatlarimizda tutgan o'rni beqiyosdir.

Zamonaviy texnologiyalar fonida dutorni o'qitish jarayoniga innovatsion metodlarni tatbiq etish, yoshlarni milliy musiqamizga jalb qilish va ularning estetik didini shakllantirish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Dutor o'zbek milliy musiqasining tarixiy ildizlari bilan bir qatorda hozirgi zamon sahna ijodida ham o'z o'rniga ega bo'lib bormoqda.

**XULOSA (CONCLUSION)**

Umuman olganda, dutor o'zbek xalq cholg'ulari orasida o'zining qadimiyligi, estetik jozibasi va musiqiy imkoniyatlari bilan ajralib turadi. U xalqning ruhiy olamini, tarixiy xotirasini, milliy qadriyatlarini avloddan avlodga yetkazishda katta ahamiyat kasb etadi.

Maqola davomida o'rganilgan tarixiy manbalar va amaliy kuzatuvlar shuni tasdiqlaydiki, dutorni o'qitish va yosh avlodga yetkazish milliy ma'naviyatni mustahkamlashning muhim omillaridan biridir.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI**

1. Qodirov A. O'zbek xalq cholg'ulari tarixi. – Toshkent: Fan, 2008.
2. Karomatov F. O'zbek musiqiy merosi. – Toshkent, 1995.
3. G'aniyev T. Sharq cholg'ulari va ijrochilik maktablari. – Samarqand, 2012.
4. Raimqulov B. Dutorchilik san'ati an'analari. – Buxoro, 2018.
5. O'zbekiston xalq cholg'ulari bo'yicha tadqiqotlar to'plami. – Toshkent, 2020.
6. Bolalar musiqa maktablari uchun dutor darsliklari. – Toshkent, 2019.